
Тема 4

ПИСЕМНІСТЬ ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ І ВИНИКНЕННЯ ШКОЛИ

4.1. Роль писемності, вірувань, побуту й обрядів у вихованні дітей та молоді

Виховання дітей наших предків будувалося на фактичному матеріалі релігії, що існувала тоді, традицій, обрядів і ритуалів.

Етнографія як найавторитетніше джерело народної історії засвідчує, що глибока давність української мови доповнюється також давністю вірувань, обрядів, звичаїв і побуту, міфів і легенд, усної народної літератури і фольклору, традицій народного життя, а згодом і моральних норм, що зафіксовані письменами праукраїнців. Йдеться про писемність на основі сімох алфавітів, поширених на території сучасної України до кирилиці, зокрема писемність трипільської культури та писемність алфавітом, що пізніше називався іллірійським.

Писемність як досконаліший від усної передачі засіб фіксації найдавніших вірувань і легенд допомогла врятувати немало цікавих пам'яток, які свого часу брали активну участь у формуванні світоглядної позиції, моралі та культури молодого покоління.

Одним із найдавніших світо- і життєтворчих міфів є міф "Зоря, ключі, роса і мед". Дія міфу відбувається в часи, коли у праукраїнців трипільської культури владарювали боги Місяць, Сонце і Зоря. Цей міф побутував доти, доки племена киммерійців (є підстави твердити, що значна частина цих племен асимілюва-

лася з місцевим населенням праукраїнців, значно вплинувши на розвиток культури, мистецтва і писемності слов'янського населення) посунулися на захід і там, аж на Піренейському півострові, відомі уже під назвою басків, теж зберегли цей міф спільних наших предків. Загальновідомо, що джерела народної духовної культури треба шукати в попередніх етапах історичного розвитку людності.

Мова йде про досить відповідальний в історії народу період, що завершився будівництвом Змійових валів на нинішній Київщині. Ці величезні військово-оборонні споруди, які досягали висоти до 18 метрів і тяглися на сотні кілометрів, — велике досягнення військово-інженерної техніки й науки того часу. Саме ця культура й була свідком, творцем, носієм, виконавцем творів дохристиянського фольклору наших пращурів.

Як довели дослідження А. Бугая й результати радіовуглецевого аналізу, вали біля села Завалівка й озера Води Ради на Київщині існували вже в II тисячолітті до Різдва Христового. Ці споруди зводилися десятками тисяч робочих людей, що свідчить про економічну і політичну могутність держави. Роботи над будівництвом подібних споруд чи хоча б з їх відбудови у пізніші часи були не під силу навіть такій могутній державі, якою була Київська Україна-Русь.

Змійові вали є грандіозним історичним свідченням того, як на прабатьківщині індоєвропейських народів протягом кількох тисяч років складалися й набули високого ступеня розвитку культура, економічна й політична могутність племінних об'єднань.

Вже зазначалося, що, починаючи з III тисячоліття до Різдва Христового, на території сучасної України існувала писемність у вигляді принаймні 7 абеток. Серед них — перша у світі звукова абетка трипільської культури, що потім була завезена до Фінікії та Еллади.

Тож молоді XXI та наступних століть слід постійно нагадувати, що саме цивілізація праукраїнців епохи неоліту започаткувала культуру (писемність, мову, вірування, а також міфи, легенди і перекази, віршований епос) багатьох цивілізацій світу. Деякі написи на археологічних знахідках виконано двома абетками, що свідчить про високий рівень тогочасної освіти.

III—IV тисячоліття до Різдва Христового характеризувалися значними міграціями народів.

Є гіпотези про переселення народу з Дворіччя (шумерів), які були поклонниками Місяця, а у боротьбі з сонцепоклонниками вони не вистояли і мусили відкотитися на північ, а потім — у долину Дніпра — Дунаю. І в котрий раз в історії відбулося зближення племен, збагачення культур тощо.

Доба III—IV тисячоліть до Різдва Христового заклала міцні основи індоєвропейської єдності форм і словникового складу мови різних племен і народів. У різні часи з території земель населення епохи неоліту (Північно-Західне Причорномор'я) вийшло на південь (індійці, іранці, іллірійці й фракійці, а від цих останніх до Малої Азії — фрігійці й вірмени¹).

Промовистою є і наявність численних шумерських слів у субстраті української мови, які зберігалися з доісторичних часів.

Шумерське слово	Його значення	Український відповідник
<i>сік</i>	<i>удар</i>	<i>сікти, січа, січка</i>
<i>шу</i>	<i>рука</i>	<i>шукати, шурувати, шуйце</i>
<i>ада</i>	<i>батько</i>	<i>тато</i>
<i>ата</i>	<i>мати</i>	<i>мама</i>
<i>ру</i>	<i>бити</i>	<i>рубати, рука</i>
<i>гак</i>	<i>збільшення</i>	<i>гак</i>
<i>шуг</i>	<i>схопити</i>	<i>шугає, шуліка</i>
<i>аг</i>	<i>сторона, бік</i>	<i>зигзаг</i>
<i>гін</i>	<i>йти</i>	<i>гони, перегони</i>
<i>гу</i>	<i>голос, гуляти</i>	<i>гук</i>
<i>ме</i>	<i>я</i>	<i>мене</i>
<i>куп</i>	<i>гора</i>	<i>курган</i>

Дешифрування написів трипільської археологічної та зрубної культур і писемності в Україні-Русі українським бібліографом-мовознавцем Михайлом Захаровичем Суслопаровим показали, довели, що праукраїнці трипільської культури є нашими прямими предками (рис. 2).

Цікаві спостереження провів дослідник-етрусколог О. М. Кондратов у книзі “Етруски — загадка номер один” (1997 р.), в якій цілий розділ — “Етруський — це руський”² досить послідовно доводить слов'янське походження цього таємничого народу, який залишив привабливі писемні пам'ятки, предмети культури.

Наведемо невеличкий словничок з корекцією поняття “руський” не в значенні “російський”, а як праукраїнський, як того вимагає історична правда: арто — ядро; акіла — акула; врана —

¹ Шрадер О. Индоевропейцы. — СПб., 1913. — С. 192.

² Кондратов А. Этруски — загадка номер один. — М., 1997. — С. 33—41.

1	2	3.1	2.3	3.3	3.4	4	5	6	7	8	9	10
А	ΔΥ	X	𐀀	𐀁	𐀂	ΔΔ	ΔΔ	ΔΔ	𐀃𐀄	𐀅	ΔΥ	𐀆
Б	БФ			𐀇	𐀈	𐀉	В	В	УЕ	𐀊	𐀋	𐀌
В	V		𐀍	𐀎	𐀏	Ф	ВФ	В°	У		𐀐	В2
Г	𐀑				Г		Г	Г(Г)	У(Г)		𐀒	𐀓
Д	Δ1				Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Е	ΔΥ		𐀔	𐀕	ΔΔ	Δ	ΔΩ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Є	ΔE		𐀖	𐀗	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Є	ΔE		𐀘	𐀙	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Ж	Δ		𐀚	𐀛	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
З	Δ		𐀜	𐀝	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
І	Δ	Δ	𐀞	𐀟	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
И	Δ				Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Й	Δ				Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
К	Δ	Δ	𐀠	𐀡	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Л	Δ	Δ	𐀣	𐀤	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
М	Δ				Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Н	Δ	Δ	𐀥	𐀦	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
О	Δ		𐀧	𐀨	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
П	Δ	Δ	𐀩	𐀪	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Р	Δ		𐀫	𐀬	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
С	Δ		𐀭	𐀮	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Т	Δ		𐀯	𐀰	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
У	Δ		𐀱	𐀲	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Ф	Δ		𐀳	𐀴	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Х	Δ		𐀵	𐀶	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Ц	Δ		𐀷	𐀸	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Ч	Δ		𐀹	𐀺	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Ш	Δ		𐀻	𐀼	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Щ	Δ		𐀽	𐀾	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Ъ	Δ		𐀿	𐁀	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Ю	Δ		𐁁	𐁂	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
Я	Δ	𐁃			Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ

1. Сучасна українська абетка.

2. Бортничий букварій ХХ—ХІІІ ст. до Різдва Христового.

Трипільські літери:

3.1. — 3000 років до Різдва Христового;

3.2. — 3000—2700 років до Різдва Христового;

3.3. — 2100 років до Різдва Христового;

3.4. — 1000—500 років до Різдва Христового.

4. Письмо ортів-індоєвропейців II—I тис. до Різдва Христового.

5. Всескитська (скіфська) абетка (пелазго-трипільців): Ольвія, Пантікапей, Херсонес); II—I тис. до Різдва Христового.

6. Абетка скитів (скіфів). I тис. до Різдва Христового — I тис. після Різдва Христового.

7. Причорноморська знакова система. I тис. до Різдва Христового.

8. Руни енісейські. I тис. до Різдва Христового.

9. Руни орхонські. I тис. до Різдва Христового.

10. Діванагарі (9 абеток Індії). I тис. до Різдва Христового.

Рис. 2. Абетки писемних пам'яток, знайдених в Україні (класифікація В. Хитрука)

ворон (давнє — вран); спина — спина; тисел — кисіль; сурмуєтія — сиром'ятня; сек — січень, воїн; сину — син; лаутні — літня; пусату — пузатий; терту — третій; тислу — кислий; тлесна — тілесна; умне — розумна; тріа — троє; пакті — п'ять; теседі — десять¹.

До того варто додати збіг букв етрусського алфавіту і праукраїнської абетки в начерку і вимові (“А”, “Т”, “Е”, лише повернуті в інший бік; “І, і”), підтвердити тотожність (збіг) у часі, і помітимо, що етрусські пам'ятки з'явилися набагато пізніше (VII—VI ст. до Різдва Христового)² за мову наших предків. Отже, стане зрозумілим ще один бік світового значення української мови в прадавні часи історії людності.

З багатьох джерел вітчизняного, російського і болгарського походження відомо, що населення трипільської культури мало три види письма.

Свого часу визначні вчені Росії П.Я. Черних, Б.Д. Греков, П.А. Лавров та інші неупереджені дослідники слов'янської старовини³ у різні роки, користуючись різними джерелами, дійшли єдино правильного висновку, що ще задовго до Кирила і Мефодія — творців слов'янської абетки — в українських землях існували русинське (читай: українське) письмо, священні книги, писані тією мовою та оригінальним письмом, що нагадувало рези, прочерки, риси і містило більшість літер алфавіту.

Дешифрування трипільської та зарубіжної писемності в Україні має велике значення для всієї європейської культури. Ці здобутки можна порівняти зі світовим за значенням відкриттям Ж. Шампольйона — дослідника єгипетських ієрогліфів. Одночасно з прочитанням написів археологи й історики віднайшли і залишки астрономічних обсерваторій, бронзолivarного виробництва праукраїнців трипільської культури, що жили у IV—II тис. до Різдва Христового. Високими, як на той час, були досягнення наших предків у медицині, сільському господарстві, мистецтві.

Отже, здобутки населення трипільської культури IV—II тисячоліть до Різдва Христового збереглися на Дніпрі — Дністрі не

¹ Кондратов А. Этрусски — загадка номер один. — М., 1997. — С. 34—35.

² Там само. — С. 17—19.

³ Лавров П.А. Материалы по истории возникновения славянской письменности. — Т. 1. — Л.: АН СССР, 1930; Греков Б.Д. Киевская Русь. — М., 1953; Черных П.Я. Происхождение русского литературного языка и письма. — М., 1959 та ін.

лише до часів княжого Києва, а й — у багатьох звичаях, обрядах, побуті, традиціях мистецтва — до наших днів. Насамперед це обряди, звичаї і традиції, пов'язані з відправленням ритуалів так званої язичницької релігії, як за давньою, далеко не найкращою, традицією називають вірування наших історичних предків, що досягли в ті часи найвищого у світі рівня розвитку.

Цілісна природна релігійна прадавня система знань наших попередників становила скрижалі дохристиянської світоглядної культури народу епохи неоліту.

В основі виховання лежав астральний культ наших давніх предків. Головним божеством вважався Місяць — Дідух — предок народу. За віруваннями прадавніх українців місяць керував небесною і земною водою, а отже, впливав на вегетацію й розродження всіх земних створінь. Від нього залежать плодючість худоби і родючість хлібів.

Наші попередники сповідували культ природи в найширшому розумінні Всесвіту і першоджерел його існування: космічної Води і космічного Вогню, коли боги символізувалися (позначалися) небесними світилами. Космічний Вогонь уособлював зодіак і тріаду світил — Сонце, Місяць і Зорю. За світовими ідеями наших предків вважалось, що космічний момент утворення Всесвіту відповідав перебуванню Сонячної системи в межах сузір'я Перуна, тоді символічно народилася тріада астральних світил (Сонце, Місяць, Зоря) і космічна Вода. У цей день (25 грудня) святкували Різдво Світу.

Характерною рисою вірувань було не просто і не стільки прийняття певної догми (уявлення), а пошуки на цій підставі шляхів і засобів єднання кожного з природою, її творчим началом і найвищою інстанцією життя. Все це не важко підтвердити шляхом дослідження обрядів та ритуалів. Різдвяні свята засвідчують, що це свято зодіаку. Вибиралося 12 полін (12 сузір'їв) для приготування таємної вечері. 12 полін є жертвами 12 сузір'ям зодіаку. Готування 12 страв, 12 священних ночей (космічного творіння Всесвіту: 25 грудня — 6 січня) теж відповідали 12 сузір'ям.

Уважний дослідник помітив, що уже в цьому є далекий у часі прообраз майбутніх 12 апостолів, які з'являться на українському небосхилі з прийняттям християнства 988 р. Але хто може довести чи навіть брати під сумнів, що обряд наших пращурів був гіршим чи, так би мовити, невдалим? Якби і справді в тих

давніх обрядах та ритуалах було щось реакційне, вони всупереч примусу і визиску не вижили б, не дійшли б до нашого часу. Великий знавець культури праукраїнців О.П. Знойко детально описав традиції, вірування і звичаї наших предків¹.

Головним святом трипільців було свято Різдва Світу, яке відзначалося 25 грудня. У цей день Сонячна система вступає в головне сузір'я Перуна (Стрільця). На честь бога Сварога (зодіаку) готувалася жертвна страва — кутя. Святкування відбувалося в колі сім'ї, і з тих пір Різдво є родинним святом. У цей день на покуті обов'язково ставили сніп пшениці чи жита — Дідуха, або коляду. На святкування до помешкання вносився плуг, що лежав під різдвяним столом до Щедрого вечора (1 січня), коли в день народження Місяця (Дідуха) молодь ходила з плугом колядуючи, просила у богів успіхів у хліборобській праці. Люди вірили, що все розпочате в день народження Дідуха (1 січня) матиме щасливий кінець. Отже, Різдво є давнім дохристиянським святом, яке лише в IV ст. н. е. було визнано церквою і набуло відповідного християнського тлумачення, а Щедрий вечір пізніше почав відзначатися як день Нового року.

У ті далекі часи життя людей, їхній побут, праця, дозвілля, харчування міцно поєднувалися з релігією і обрядами. Наприклад, пшениця символізувала повний місяць і разом небесну Праматір, втіленням води і її сили вважалася богиня Дана, зубки часнику символізували фази бога місяця і жертвоприношення йому. Улюбленими стравами трипільців, що стали національною кухнею українців, були ліплені пироги з м'ясом, рибою, горохом і квасолею, сиром і маком, яблуками і грушами, варенням, з різним начинням; паляниця та пампушки з часником.

Такими ж обрядовими стравами були куліш, млинці, галушки та ін. Борщ і ковбаси — це теж геніальні кулінарні винаходи праукраїнців.

Улюблені квіти подвір'їв трипільців — чебрець, м'ята, рута, любисток, а в садах — дерева: яблуні, груші, вишні. Вірним помічником господаря був кінь, а корова, вівці, свині, кури, гуси, голуби живили, одягали, взували всю родину, за що ці тварини вважалися святими.

Біля кожної хати (а вони були глинобитними і чепурними) красувалися калина і верба. Калина у трипільців була симво-

¹ Знойко О.П. Міфи Київської землі та події стародавні. — К., 1989.

лом і власною назвою Різдва світу, а верба — першодеревом світу, символом Чумацького Шляху (Галактики), єдності земного життя з космосом. Символи калини і верби, як і багато інших, дійшли до наших днів (“Без верби і калини нема України”), що є ще одним свідченням наступництва Україною трипільської культури.

Тисячолітні традиції трипільців — справляти могилки, дев’ятиденки, ворожби, вірування — є сьогодні складовою світосприйняття українців. Живучими виявилися і повір’я: сіль, розсипана на столі, віщує сварку; якщо вбити гайстра (лелеку) — згорить хата та ін. А звичаю бажати здоров’я тому, хто чхне, дотримується кожний українець.

У багатьох містеріях, які й сьогодні відправляються на святі щедрого вечора, обов’язковим атрибутом є коза. Що ж означає цей прадавній обряд, що дійшов до нас із далеких часів? Деякі його елементи образно описав О.П. Знойко.

Гурт парубків ходить по хатах із символічною Зорею і водить із собою козу, виконуючи відповідні обряди і співаючи ритуальні щедрівки:

Вдарив дід козу.

По сірому боку.

Тут коза впала,

Нежива стала.

У вашім домі, вашім хоромі.

Приключилась нашій кізоньці біда.

Чи нема тут лікаря коновала,

Щоб наша кізонька на ноги встала?

З’являвся “лікар”, робив магічні жести, ворожив тощо. Нарешті “коза” ворушила головою. Звук полегшення розлягався по хаті. Нагадаємо, що гурт парубків — це імітація стародавніх ритуалів жертв на честь бога Місяця. Обряд стосується народження Місяця — Дідуха — предка, котрий одночасно є й “цап на полі, що басує з цапенятами-зірками”. Народ вірив, що походить від кози. Коза вигодувала й Перуна, від якого, за Геродотом, походили скіфи. За міфами українців, Перун-цап ховається на межі, коли дожинають жито, а останній сніп зветься козою. Сніп, який ставлять на покуття на Різдво, символізує Дідуха (предка народу).

Містерія з козою — символічна розповідь про трагічні й радісні події з передісторії народу. Це колишні незабутні пере-

живання народу: пам'ять про перебування на Глибокому Полудні й про своє відродження на землях Придніпров'я. Воскресіння кози — це Воскресіння народу, його безсмертя.

Ці факти, як і стародавність інших звичаїв та побутових традицій, свідчать про те, що народ зберіг у сталих формах стародавню цивілізацію і культуру, подібно до того, як зберіг мову і мовлення.

Звернімо увагу на дивну раціональність обрядів, ритуалів та вірувань населення епохи неоліту, в яких абсолютно нічого немає зайвого: шанування предків, поважливе ставлення до матері, нагадування про потребу постійної праці, необхідність певного посту для очищення організму, продовження життя і т. ін.

Давні повір'я, ворожба свідчать про їх виникнення ще “в ранньому дитинстві”, а дожили вони до епохи раціоналізму тому, що нікому не завдавали шкоди, “твори дитинства людності” довго були найбільш ефективними і результативними у вихованні дітей, які по-своєму розуміли і сприймали їх.

Обряди і традиції, що мають кількатисячне літочислення, дійшли до нас завдяки безперервності культурно-історичного процесу на Подніпров'ї й наступності історії і культури народу.

Тому-то виховання дітей мало систематичний і послідовний характер. Воно передбачало систему певних прийомів і засобів впливу на формування особистості. В основу цього виховання покладено засвоєння молоддю набутих попередніми поколіннями звичаїв, обрядів, ритуалів, реліквій, атрибутів і народно-правових та моральних форм людської діяльності тощо.

Тодішня община різними засобами впливала на дітей. Через колискові пісні, потішки, казки, міфи, оповіді, ігри, загадки, різножанрові пісні, приказки і прислів'я, танці діти знайомилися зі світом навколо них, з його духовними надбаннями.

Характерною рисою виховання дітей праукраїнців було безпосереднє залучення їх до різноманітного життя племені, роду, родини. Деякі наші предки не вигадували якихось окремих дитячих справ. До всього того, чим займалися дорослі, залучалися і діти: до праці — землеробства, скотарства, рибальства, збирання ягід, плодів, випасання худоби; відзначення свят, виконання обрядів та ритуалів з нагоди заручин, весілля, народження дітей, поховання померлих, до різних видів мистецтва, військової справи тощо.

Діти вчилися ремеслам: гончарній справі (носили глину, посуд) ковальству, шевству та іншим.

Про цілеспрямованість наших попередників у переданні молоді досвіду і традицій свідчить збереження самотності та життєдіяльності люду, що пізніше знайшло свій вияв у характері українського народу.

Розвиток виховання, освіти, народно-педагогічних уявлень населення епохи неоліту і трипільської культури заклав підмурівок менталітету українського народу, національної системи освіти і виховання.

І, розглядаючи виховання, навчання і освіту, релігію, вірування, традиції, обряди, звичаї народу як невід'ємну складову української культури, можна погодитися з твердженням американської дослідниці українського походження В.І. Лончини, що наша культура розвинулася в європейському культурному колі, упродовж багатьох тисячоліть український народ створив у часі свого передісторичного та історичного життя власну культуру. Він міг сам творити духовні цінності та творчо сприймати культурні впливи від багатьох народів, що переходили через українські землі або сусідили з ними, та пристосовувати їх до українських умов життя, даючи їм українське національне забарвлення. Він розвинув усі ділянки культури, одні більше, інші менше, і ніякої ділянки не занедбав. Українська культура давня, глибока і гарна. Щоб її оцінити, треба її пізнати¹.

4.2. Першоукраїнський літопис Влесова книга — унікальна писемна пам'ятка

Серед славетних писемних пам'яток сивої давнини особливе місце посідає Влесова (Велесова) книга — літопис на дерев'яних (дубових) дощечках (38×22 см, товщиною 0,5 см), що розкриває події, які відбувалися за 1,5 тис. років до Олегової доби, інакше кажучи, за 15 століть до виникнення Київської України-Русі.

Випалений на полірованих дощечках текст, по-перше, доказово свідчить про віру наших предків у єдиного одноназивного Бога-Дажбога, який був наділений доброзичливими сердечними і людськими якостями і до того ж очолював вінець богів, героїв-

¹ Лончина В.І. Українська культура: Короткий огляд. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1983.

1. ВЛЕС КНИГО СИУ ПТЧЕМО БГУ НШЕМО У КІЕ БО
 ВЛЕС КНИГО СИУ ПТЧЕМО БГУ НШЕМО У КІЕ БО
 ЄСТЕ ПРІБЕЗІЦА СИЛА
 ЄСТЕ ПРІБЕЗІЦА СИЛА
2. В ОНОІ ВРЕМЄНОІ БЯ МЕНЖ ЯКОІ БЯ БЛГ А
 В ОНОІ ВРЕМЄНОІ БЯ МЕНЖ ЯКОІ БЯ БЛГ А
 ДФЛЕ ІЖЕ РЧЕН БЯ К ОЦТ В РСІ
 ДФЛЕ ІЖЕ РЧЕН БЯ К ОЦТ В РСІ
3. А ТОІ МЧ ЖЕНУ І ДВА ДЧЕРЕ ІМАСТА ОН А
 А ТОІ МЧ ЖЕНУ І ДВА ДЧЕРЕ ІМАСТА ОН А
 СКТИ А КРАВЕ І МНГА ОВНОІ С
 СКТИ А КРАВЕ І МНГА ОВНОІ С
4. ОНА І БЯ ТОІ ВО СТОУПХ А ОН ІГД НЕ ІМЧ
 ОНА І БЯ ТОІ ВО СТОУПХ А ОН ІГД НЕ ІМЧ
 МЕНЖ ПРО ДЧР СВА ТАК МОЛЯ
 МЕНЖ ПРО ДЧР СВА ТАК МОЛЯ

Рис. 3. Сторінка першої публікації Влесової книги — першоукраїнського літопису — в журналі “Календар канадійського фермера” (Канада, 1970. — С. 133)

велетів і міфологічних небожителів віри давніх праукраїнців. По-друге, Влесова книга розкриває історію племен, Дажбожих онуків. По-третє, “дощечки Ізенбека”, як ще називають цей літопис, свідчать про фундаментальні знання його укладачами географії, володіння ними великою територією сучасної України, показують міжплемінні взаємини, державний устрій, види господарської діяльності, високу духовність та всі інші фактори, що переконливо підтверджують автохтонність українського народу, високий рівень прадавньої цивілізації, заснованої нашими славними пращурами.

Крім іншого, Влесова книга додає до історії Києва ще кілька століть, коли не тисячоліття.

Науково доведено, що літопис Влесова (Велесова) книга, як прийнято називати дерев'яні дощечки, знайдені полковником білої гвардії Ізенбеком 1919 р., буквально з перших сторінок дощечок сповіщає читачам — тодішнім і теперішнім сучасникам — про дивовижне життя дивовижного народу.

“Влес-книгу сю почтемо Богу нашому, який бо єсть приближ-ща сила.

В там ті часи був муж, який був добрий і славний, що славний був яко отець в Русі. І він мав жону і дві дочки Мали вони скотину: корови і багато овець. З ними і були вони в степах. І він нігде не мав мужів про дочок своїх, так молив богів, аби рід його не пересікся. І Дажбо почув мольбу ту і по мольбі дав йому ізмолене, бо ж були видані замуж тії. Се бо трапляється між нами і маємо виражатися: се ж бо Ясна чтемо, тут Влес отроча несе, до нього сходимося і піднімаємо до Бога нашого і тому речемо хвалу: “Будь благословен вождь нині і присно, од віків і навіки.

Сказано єсть про чудесників, але те прошедше не завернеться!”¹

Фотографічні копії дерев’яних табличок Влесової книги (літопису, опублікованого в 50—60-ті роки в українській діаспорі) свідчать, що того часу письмо об’єктивно стало фундатором алфавіту старослов’янської (церковнослов’янської, давньоболгарської) мови, і мало значний вплив на формування графіки багатьох інших мов.

Тож на тисячу років раніше відомих давніх цивілізацій (Стародавнього Єгипту, Шумеру, Стародавнього Риму тощо) з’явилася першоукраїнська писемність, що ще й донині по-справжньому не досліджена, не простежено навіть її об’єктивного осявання розвитку духовності багатьох народів стародавнього світу, прямого й опосередкованого впливу на піднесення рівня духовності більшості давніх цивілізацій.

Такими шляхами впливу, безсумнівно, є пряме запозичення графічної структури чи окремих букв, їхнього значення, проникнення у пряму значенні словникового складу тогочасної мови до інших мов за спільністю походження (санскрит, етрусська, давньогрецька та інші давні мови) або територіальною близькістю побутування та розвитку; переосмислення семантичного значення окремих слів та ін.

Цікаво, що за доведенням Володара Гайдайчука (Етобіко, Канада) сторінки Влесової книги первісно були виготовлені десь у V ст. до Різдва Христового² і ототожнювали символічний вислів

¹ Шкаврितко М.Р. Найстаріший літопис Русі-України: “Влес-книга” — голос рідних предків // Календар канадійського фермера. — 1970. — С. 132.

² Гайдайчук В. Ми — внуки Дажбожі // Русь Київська. — 1994. — № 3. — С. 10.

“Дажбожий онук” з українським народом. Між іншими, такої ж думки був і визначний історик М.С. Грушевський.

З одного боку, Влесова книга — це деталізований літопис про нескінченність нападів сусідніх і зайшлих здалека племен (римляни, готи, хозари), з іншого — свіже, досить деталізоване джерело відомостей про життя і побут наших пращурів, про велику цивілізацію Оріани, що мала досить розвинену, сталу, високодуховну культуру, серцевиною якої були віра населення, давня міфологія, уявлення пращурів про світ, світобудову, про триєдиний її фундамент, що у сучасному концептуальному вигляді може звучати як Людина — Земля — Космос.

Публікація Влесової (Велесової) книги у ритмізованому перекладі Б.І. Яценка¹ та передрук “Дніпром” (1990. — № 4) перекладу А. Кирпича з “Календаря канадійського фермера”, перший в Україні більш-менш докладний популярний аналіз змісту пам’ятки Д. Федоренка² нарешті зробили її доступною кожному читачеві.

Багатогранна роль Влесової книги у збереженні для нащадків документально зафіксованих свідчень про вірування, світобачення наших давніх пращурів, їхні уявлення про Небожителів — пантеон богів.

Влесова (Велесова) книга нагадує собою унікальну енциклопедію стародавнього світу на наших землях, і, коли її не просто прочитати, а зіставити прочитане з сучасними досягненнями українознавчих наук, постає первоцвіт цивілізації, що передувала усім відомим людству давнім світам. Найпершою ознакою тому є боги першовіри (правильніше — правіри), яким поклонялися наші пращури протягом тисячоліть.

*Се бо, молячись, найперше Триглаву поклонятися маємо,
І йому велику славу співаємо...*

Тут Триглав (Триголов), Троян (Траян) — прадавній бог, що втілює в собі ідею триєдності Божої іпостасі. Цікаво, що ця ідея через тисячоліття трансформується у Бога-Отця, Бога-Сина і Бога — Духа Святого. Між іншим, все більше з’являється тверджень, що Бог-Син є зоряно-космічним посланцем, або послан-

¹ Писемна пам’ятка тисячоліття: “Влесова книга” / У повному перекладі Бориса Яценка // Індо-Європа. — К., 1995. — С. 11—131.

² Федоренко Д. Спочатку був Дажбог: Про що розповідає першоукраїнський літопис Влесова книга. — Кривий Ріг: Бібліотека “Саксагані”, 1994.

цем Космічного Розуму, який переходить із Майбутнього через Сьогодні в Минуле, щоб вивести людство звідти в Майбутнє Царство Боже¹.

Далі Влесова книга знайомить нас з іншими богами українського буття:

“Хвалимо і Сварога, діда божого, Який тому роду божеську є началом І всьємоку народу криниця вища... І Богові Перуну, громовержцю і т. д.” (Влесова книга, дощечка 10).

У Влесовій книзі з різних позицій згадуються також Світовид, Хорс, Стрибог, Дажбо (Дажбог, Дажьбо), Семарг (Симаргл) та інші, досить могутні, подекуди всесильні, кріпкі (міцні, що до молитов християн трансформувалися як “Святий кріпкий”), безсмертні (“Святий безсмертний”), всемилостиві (“помилуй нас!”)

Доцільно зупинитися на поясненні для широкого загалу виникнення, функцій, виховного, формуючого значення богів праукраїнської цивілізації, які чомусь протягом багатьох століть принизливо називалися поганськими, що насправді означає — сільськими. Опускаючи причини такого глобального негативно-го явища — висміювання віри, церкви і богів великої праукраїнської цивілізації — варто констатувати найголовніші характеристики переважної більшості небожителів, а саме:

— глибока любов до своїх шанувальників, гуманність і щирість дії;

— захист віруючих від різних нападників, темних сил і людської недоумкуватості;

— постійна пастирська турбота про кожну душу (особу) своєї пастви, турбота про добробут, здоров'я, любов, ніжність, щирість і чистоту, безкомпромісність взаємин між людьми, племенами і різними етнічними угрупованнями Європейського регіону тощо.

Звідси і віра, і церква набували таких же високих гуманних рис (ознак), чим значною мірою відрізнялися від вірувань і конфесій інших цивілізацій, бо жоден бог нашого пантеону нікого не карав на смерть, не випробовував вірність батька примусом пожертвувати власного сина в ім'я перевірки вірності тощо.

Отже, Дажбог (Дажбо, Даждьбог, Дайбог) — один з основних небожителів цивілізації Оріани (від імені нашого праотця Оря)

¹ Фурдуй Р. Скільки тисячоліть тризубу // Космос Древньої України. Трипілля-Троянь: Мітологія, філософія, етногенез. VI тис. до н. е. — I тис. н. е. — К., 1992. — С. 245, 247.

був провісником сонячного світла, що, як відомо, дарує людям життя, Дажбог був тісно пов'язаний з усіма іншими богами, а сам ще вважався покровителем дощу (сонячне світло і дощ — основа родючості землі!). Чи не тому жителі Оріани у травні, червні й липні молили Дажбога послати теплий дрібний дощ, що й досі збереглося в прекрасних народних піснях про те, як десь там, за долиною, стороною дощик іде. У серпні жителі праукраїнської Оріани уже не просили дощу, а благали багатого врожаю, щоб не змочував збіжжя та ненароком не нашкодив людям.

Милостивий до працюючих і кмітливих у роботі, Дажбог був улюбленцем населення, вони вирізали його постаті у вигляді селянина з добрим і гарним обличчям, що роздає людям дарунки (щедроти). На свято Дажбога люди несли червоні яблука в кошиках і просили через них освятити усі дари земні. Певно це свято перейшло у новітні часи і у християн трансформувалося у свято Спаса, на яке Церква теж освячує трударям яблука і мед.

Дажбог не терпів і не вимагав ніяких жертв, нічого не брав собі, він навпаки — все віддавав людям.

Словник персонажів слов'янської міфології називає Дажбога (Даждьбога) богом Сонця, життя, чоловіком богині місяця (луны). У міфах це один із перших царів і законодавців, що поклав початок літочисленню за сонячним календарем.

“Красивий, сильний юнак, молодий князь, покровитель орачів і сіячів. Наділяє людину фізичною силою, здоров'ям, мудрістю, майстерністю. У літописах його називають предком русичів. Ще Дажбог — хранитель ключів земних. Бог Сонця замикає землю на зиму і віддає ключі птицям, які виносять їх у вирій — літнє царство, країну душ, що відлетіли. Навесні птиці повертають ключі, і Дажбог відкриває землю. Один із богів пантеону князя Володимира, день його — середа”¹.

Образ Дажбога був настільки популярним, мав вплив такої сили на людську свідомість, що і за тисячоліття після його опису у Влесовій книзі він хвилював авторів інших оригінальних писемних пам'яток давніх українців. Тому зовсім не випадково у “Слові про Ігорів похід” Боян, “літаючи під хмарами умом, звиваючи слави обаполи часу нашого, біжачи тропою Трояна через поля на гори!..”, сповіщає про вітри, Стрибожі внуки:

¹ Персонажи славянської міфології: Рисований словарь / Сост.: А.А. Кононенко, С.А. Кононенко; Художник В.А. Кононенко. — К., 1993. — С. 51.

*Уже-бо, браття, невеселая година настала,
Уже пустыня силу приклала.
Встала обида в силах Дажьбожого внука,
Вступила дівою на землю Трояна...¹*

Напевно, настане час, коли буде досліджено вплив Влесової книги на виникнення “Повісті врем’яних літ”, “Слова про Ігорів похід”, “Слова про закон і благодать”, “Ізборника” Святослава, “Повчання” Володимира Мономаха та інших пам’яток нашого завжди юного культурного спадку.

Якщо уважно проаналізувати наступний історичний факт, виявиться, що зовсім не випадково великий князь Київський Володимир Святославович (980—1015) у перший рік князювання навколо свого терема (замка) поставив пантеон слов’янських (праукраїнських) богів. “Повість врем’яних літ” про це сповіщає так:

*І почав княжити Володимир у Києві один,
І поставив кумирів на горі за теремним двором;
Перуна дерев’яного, а голова його срібна, а вус золотий,
І Хорса, і Дажбога, і Стрибога, і Сімаргла, і Мікош².*

Та ж пам’ятка красного писемства повідомляє далі: “І після того царював син його, на ймення Сонце, якого називають Дажбог... Сонце цар, син Сварогів, тобто Дажбог, був мужнім, сильним”³.

Сонце цар, син Сварогів, Дажбог... Чи є в міфології інших цивілізацій, у віруваннях давніх народів таке шанобливе ставлення до свого Бога і того Бога до дітей своїх? Можна навести щось аналогічне із давньоєгипетської та давньоіндійської міфології, але то значно пізніші витвори людського буття і фантазії, та що найголовніше — вони наділені не такої сили почуттями, благородством і життєствердженням.

Батько Дажбога — Сварог — бог неба, що посилає людям небесний вогонь, вогонь життя і достатку (тепло, зброя, їжа, нарешті, іскра божа). Сварог управляв і управляє сердечними натхненнями людей, запалює душі на прекрасні справи, розплавляє дорогоцінні метали, перетворюючи їх у “дива дивні”.

¹ Слово о полку Ігоревім: Давньоруський текст і ритмізований переклад / Упоряд. та примітки О. Мишанича. — К., 1989. — С. 21.

² Повість врем’яних літ: За Іпатським списком / Переклад, післямова, коментарі В.В. Яременка. — К., 1990. — С. 133.

³ Там само. — С. 465.

Люди уявляли Сварога в образі чарівника-коваля, з благородною, трішечки лукавою посмішкою. У такого батька міг народитись такий же благородний син, яким створений і живе в людській уяві Дажбог.

Дощечки Ізенбека неодноразово згадують про бога Велеса, що й сприяло появі нової назви цієї дивовижної пам'ятки. Сучасні дослідники по-різному визначають "статус" бога Велеса. Одні вважають його найголовнішим із богів пантеону, покровителем простолюдинів, трударів тваринників і хліборобів, гончарів та інших ремісників, тоді як Перун — бог князя, його воїнів та іншої знаті, що тоді формувалася.

Інші науковці переконані, що Велес — це бог — покровитель худоби, усього живого і тваринників. Такі судження справедливі у тій часовій царині, що стосувалася найбільш ранньої стадії розвитку праукраїнської цивілізації, коли скотарство було домінуючою галуззю господарської діяльності й відповідною формою існування.

Ще, на жаль, можна зустріти твердження, ніби бог грози, блискавки і грому Перун, який був і покровителем військових справ, ворогував із Велесом — покровителем господарської діяльності людей. Такі автори навіть малюють картини, як Перун по небу ганяється за Велесом, який ховається на землі від його стріл під деревами, за камінням тощо. Такі замальовки слід сприймати лише як алегоричний художній образ протистояння природних сил, а не богів-ворогів.

Велес, за міфологією давніх, міг перевертілюватися у будь-яку живу істоту, домашню тварину і навіть у людину.

Тимчасова, так звана перемога Перуна завжди завершується хлібодарними дощами, а Велес від того лише множить отари, табуни і череди, збагачуючи людей харчами, одягом, житлом і зміцнюючи їх здоров'я.

Таким уявляла Дажбога, Велеса, Перуна та інших богів людність праукраїнської цивілізації Оріани. Але ж Велесова книга не обмежується якимись одними богами.

*... Перун і Світовид — ті обоє удержані в небі.
А з обох боків їх Білобог і Чорнобог б'ються,
— І ті небо тримають, аби світу не бути повергнутому.
А за тими обома — Хорс, Велес, Стрибог держать,
А за ними — Вишень, Лело, Літиць...*

(Влесова книга, дощечка 10).

У цьому ряду давніх богів є відомі (Стрибог — бог вітру, що мандрує по світу в трьох образах: стрільця з луком і стрілами, гусляра старого або селянина, який розсіває по полю зерна добра, миру, щиросердя; Хорс — бог сонця, який навесні відроджує все живе і на честь якого розфарбовують таємничими значками курячі крашанки, всередині яких ховається малесеньке жовте сонечко) і давно забуті небожителі божеської крові з дивно-поетичними іменами Вишень, Лело, Літиць...

Перша наша богиня роду Макоша — доглядальниця дітей, носійка радості життя, взагалі — красна молодиця, хоча й покровителька шлюбу, не прародителька (у Влесовій книзі такою є Славуня), а Богиня усієї жіночої сутності, прообраз Діви Марії, Присночесної Богоматері.

Влесова книга свідчить на століття, що людність давньої цивілізації вірувала у власних, абсолютно сформованих, оригінальних, нізвідки не запозичених богів, наділених гуманними рисами, вчинки (справи) яких доброзичливі, зрозумілі та близькі народів, а тому — величні.

“Славимо Дажбога, і буде він наш по крові тіла заступником од Коляди до Коляди...”

*... Земля наша простяглася од сонця Сварожія,
І великі там бо суть луки Хорса,
І там видимо худобу,
Аби проплодитися їй волею Дажбога,
Його ж і славимо...*

(Влесова книга, дощечка 30).

Звертання людності Оріани до Господа Бога (богів) спостерігаються за народними святами, обрядами і ритуалами як невід'ємна їх складова. Молитви праукраїнців не мали сталих канонічних форм, вони йшли від серця і були досить щирими, зверненими до Бога, якому вірили і від якого чекали допомоги, сприяння, благословіння.

Певний відгомін тої прадавньої традиції за допомогою молитви залишатися зі своїм Богом на самоті дожив донині й закріпився у віруваннях і ритуалах християн євангельської віри, християн-баптистів та церков інших конфесій.

Багатобожжя населення мало свої практичні переваги: починаючи будь-яку справу, людина молилася відповідному богові, тому й у тій же відповідності цілком свідомо та осмислено мо-

білізувала свої внутрішні сили і досягала кращих результатів. Це, так би мовити, внутрішньопсихологічний механізм “практичної допомоги” богів своєму населенню.

“І просили Господа Бога тричі з кожної потреби, і дякували всевишніх чудотворців за добро, допомогу і благодіяння теж тричі”.

Триєдина суть спостерігається у всьому: Україна-Русь доолегової доби тричі зазнавала нищівного руйнування і тричі воскресала з попелу; праотець Богумир і праматір Славуня мали три дочки, в степу праукраїнець Богумир зустрічає трьох неодружених чоловіків... Майже кожного бога населення уявляло у трьох іпостасях, чарівна птиця-вісник прилітає тричі.

І все ж здоровий глузд населення Оріани допомагав раціонально будувати власне життя, господарську діяльність, навчання і відпочинок, і при всьому тому глибоко вірити в Дажбога і його батька Сварога, Перуна і Велеса, а тому зберігати дуже високу моральність і духовність.

Справжня роль Влесової книги у формуванні почуття національної гідності полягає в:

- утвердженні давності й автохтонності українського народу, який у сиву давнину спромігся створити цивілізацію Оріану, високо розвинути її культуру, писемність, шкільництво, освіту;
- розкритті таємниць історії добіблійних і добилинних часів, про які раніше не було відомостей чи навіть згадки;
- показі героїчного шляху миролюбного працьовитого населення;
- формуванні найкращих рис, які ймовірно успадкувала українська людність.

4.3. Писемність “неписьменних” першоукраїнців

В останні роки завдяки відновленню національної, культурної, економічної і політичної незалежності держави Україна все більше з’являється публікацій про її минуле, про історію рідного народу. Серйозні, глибоко аргументовані, інколи з іронічною посмішкою, подекуди — з ущипливим сарказмом, вони стверджують давність походження української людності та української мови, яка ще в сивочолі часи набувала статусу однієї зі всесвітніх мов.

Наприклад: “На ассирійському календарі вже 6740 рік, а де-хто з нас тільки й пам’ятає себе від “ой п’є Байда мед горілочку”, а що до Байди було — ні гу-гу”. Читали ми й перечитували Нестора-літописця, а хто задумався хоч знічев’я, що в літопису певною датою є не 852-й, з якого земля наша слов’янська стала прозиватися руською, а 6360 рік! А що було до того? Нині іде 7502 рік — ось уже скільки років “нашої пелазго-трипільсько-праукраїнської історії”! Як твердить академік Рибаків, наш пер-вісний літопис з’валтували Мстиславові книжники, приборчники норманської теорії. Вони знищили Літопис Аскольда, що його реставрував на сторінках часопису “Київ” Михайло Брайчев-ський. І чи не вони ж (це вже я так гадаю) викинули з нашого літопису оті 6360 років.

Отже, був у нас літопис, який починався з року першого — 1-го року української (руської) ери. Але що то за ера, коли їй на сьогодні лише 1139 літ? Тож, відновлюючи нашу історію, слід оперувати ерами в десятки, сотні тисяч років”¹.

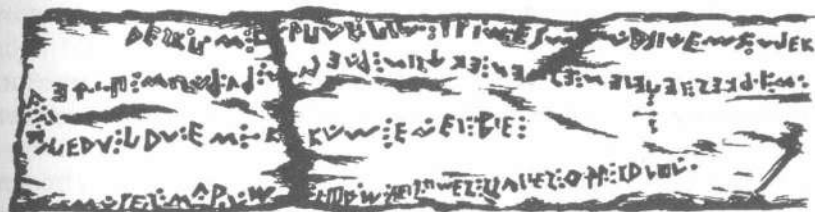

Рис. 4. Праслов’янська пам’ятка XII ст. до Різдва Христового

Отже, коли був дохристиянський першоукраїнський літопис, була й відповідна писемність! Правда, тільки наведеного суджен-ня далеко не досить для переконливого підтвердження існуван-ня дохристиянської писемності, але ж значною є кількість інших документів, документальних доведень, які варто проаналізувати чи бодай назвати.

Так, при дешифруванні етрусських текстів встановлено основні голосні букви першоукраїнської мови, тотожні за звучанням етрусськими звуками, а за начерком (написом) були прообразні буквиці старослов’янської мови.

Відомості про українське письмо до слов’янського алфавіту Кирила і Мефодія довгий час у нашій історіографії тлумачилися

¹ Скалацький К. Піпін Короткий — родич князя Мала, або Як деякі автори тлумачать історію // Українська культура. — 1992. — № 6. — С. 37.

перекручено, стверджувалося, ніби на українських землях школа виникла у 988 р., а до цього Київська Україна-Русь була неписьменною. Неупередженим ученим добре відомо, що це безпардонна фальсифікація, що історія свідчить про інше.

Археологічні дослідження культур раннього залізного віку в басейнах Верхнього Подніпров'я, Подесення та Посем'я свідчать, що основою спільноти стали слов'янські племінні союзи, які могли охоплювати і неслов'янські утворення¹.

Але зазначимо, що мовою тих племінних союзів спершу була мова давньоукраїнської, а потім першоукраїнської людності, яка раніше мала малюнкове петрогліфічне, піктографічне письмо, а згодом набула і графічно-фонетичну писемність.

“Паннонські легенди”, видані у Болгарії, як відгомін конкретних подій IX ст., повідомляючи про життя св. Кирила і Мефодія, подають відомості про те, що, перебуваючи в Херсонесі, Кирило-філософ “знайшов Євангеліє і Псалтир руською мовою, а також і Чоловіка, що говорив руською мовою. Навчився тій новій мові, порівнявши її зі своєю мовою... Розпочав говорити і писати тою мовою”².

Цей епізод з життя Кирила-Філософа в Херсонесі викликав різночитання у тлумаченнях, почасти діаметрально протилежного значення³.

У багатьох з таких тлумачень порушується історична правда, проте в кожній країні обов'язково є об'єктивні дослідники, чії твердження мають неупереджений характер. Наприклад, болгарський письменник і дослідник стародавньої культури Слав Христов Караславов у трилогії “Солунські брати”, розкриваючи сутність свідчень Паннонських легенд, сповіщає:

“Якось Сава привів старого з довжелезною бородою й синіми, як небо, очима. Гість вклонився, подав філософу нове Євангеліє і Псалтир і заговорив мовою, яка дуже нагадувала Костянтиніву мову його матері. Книга була написана буквами, зібраними з

¹ Сухобоков О. Населення Дніпровського Лівобережжя перед утворенням Київської Русі // Укр. істор. журн. — 1971. — № 5. — С. 64.

² Паннонски легенди: Жития на Св. Кирила и Мефодия / Перевель Н. Лазуринъ. — София: Братство, 1930. — С. 20; Георгиев Е. Кирил и Мефодий: Истината за създателите на българската и славянска писменост. — София: Наука и изкуство, 1969. — С. 46.

³ Сказания о начале славянской письменности. — М., 1981. — С. 115—117.

кількох відомих азбук, і доповнена переписувачем окремими новими знаками, їх було мало, й вони рідко зустрічалися в словах. Збагнувши їхнє звучання, Костянтин почав читати Псалтир...

Коли розговорилися, Костянтин довідався, що чоловік із синіми очима й широкою бородою — русич, родом із країни, великих річок, але віддавна живе в Херсонесі...¹

Як відомо, Кирило і Мефодій винайшли слов'янську азбуку лише у 862—865 рр., коли першоукраїнське (слов'янське) письмо вже існувало не одне століття, обслуговуючи самобутню культуру, оригінальні вірування, зв'язок із давно минулими часами, традиціями, тим віковичним корінням, що українця зробило саме українцем, а не людиною якоїсь іншої національності.

Болгарський письменник X ст. Чорноризець Храбр у творі "Про письмена" виділяв три основні етапи у розвитку слов'янської писемності. Два з них розвинулися до прийняття кирилиці.

Спочатку, стверджує Чорноризець Храбр, язичники-слов'яни (першоукраїнці) використовували риси, зарубки для позначок, потім почали вживати латинські та грецькі літери і так писали ними "без устроєння". Букви передавали звуки рідної мови.

Важко судити про достовірність висловлювання майже через два тисячоліття: Чорноризець Храбр щиросердно помилявся, стверджуючи, що першоукраїнці вживали латинські та грецькі літери (але й за те йому спасибі!), чи був заведений в оману певним збігом обставин або ж не мав достатніх документальних доказів. Річ у тім, що начерки першоукраїнського письма, як свідчать найдавніші графіті, зовні були більше схожі на рунічні письмена, проте все ж були українськими буквами! І, як сумніваються сучасні палеографи, ще невідомо, чи давньогрецькі письмена вплинули на формування давньоукраїнського алфавіту, чи навпаки.

Російський славист І.І. Срезневський теж вважав, що в Русі було письмо з VI ст., яке користувалося грецькими літерами. Але поступово до літер грецького алфавіту стали додавати спеціальні знаки, які передавали особливості фонетики руської мови. Проте академік І.І. Срезневський все ж був далекий від того, щоб у руській мові навіть початку нової ери, не кажучи вже про дохристиянські часи, побачити першоукраїнську мову великої людності, яка давно мала власну писемність як вияв високого культурного і громадського рівня розвитку суспільства.

¹ Караславоє С.Хр. Солунські брати. — К., 1992. — С. 157.

Можемо зробити єдино правильний висновок: зразком для створення кирилиці були першоукраїнські (давньоруські) письмена, а Кирило, ознайомившись із ними, використав їх (вдосконалив, видозмінив деякі букви та їх графіку, систему голосних і приголосних тощо), маючи перевірений практикою взірець.

Матеріальним підтвердженням гіпотези про давність першоукраїнських (руських) письмен є так звані “Киевские глаголические листки” — святиня українського народу, що зберігається у сховищах наукової бібліотеки імені В.І. Вернадського АН України, якій понад 1120 років, тобто пам’ятка з’явилася на світ не пізніше 869 р. А це теж є свідченням наявності першоукраїнського (руського) письма до подорожі Кирила на південь Київської України-Русі¹.

Цікаву знахідку виявлено у Софійському соборі у Києві під час вивчення графіті. Це невідома азбука, що складалася з 27 літер, у тому числі з 23 грецьких і 4 слов’янських (Б, Ж, Ш, Щ). Мінімальне число слов’янських літер (чотири) порівняно з 19 слов’янськими літерами кирилівського алфавіту IX ст. підтверджує думку про велику давність віднайденної азбуки, а отже, й письменності, яку вона представляє.

Першоукраїнська людність користувалася своєю писемністю не лише з метою дотримання культових обрядів на святилищах і в первісних храмах, а й у повсякденному житті. Підтвердженням тому є численні археологічні докази. Так ще в 60-х роках XX ст. археолог С.О. Висоцький відкрив на стіні київського Софіївського собору архаїчну азбуку кінця IX ст. У цьому храмі досліджено близько 300 різних графіті, більшість з яких віднайшов і вивчив провідний в Україні археограф і палеограф С.О. Висоцький². У 1949 р. у с. Гнездово біля Смоленська археологи виявили корчагу першої половини X ст. з написом “Гороухца” (гірчичне насіння). Напис свідчить, що в Русі письмом користувалися купці й ремісники. Розкопки Білої Вежі під Києвом дали печатку і пластинку з ім’ям Святослава Ігоровича, новгородці до прийняття християнства писали, за даними археології, двома стилями.

¹ У росіяні вінки заплетені суцвіття // Рад. освіта. — 1989. — № 42. — 30 травня. — С. 2.

² Висоцький С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI—XIV вв. — К., 1966; Його ж. Графіті на спорудженні Київської Софії // Укр. істор. журн. — 1966. — № 7 та ін.

Про існування писемності до 988 р. свідчать і договори Русі з греками 912, 945, 971 рр. Зокрема, у договорі 945 р. вказано, що руські купці мали приїжджати у Візантію не з печатками, а з грамотами¹. Отже, князь Ігор, Ольга повинні були утримувати канцелярію грамотних людей для складання документів першоукраїнським (руським) письмом для торгових людей.

Тож до прийняття християнства Київська Україна-Русь мала язичницькі школи грамоти, які задовольняли потреби держави в грамотних людях та поширенні письменності.

Таких свідчень уже накопичилося стільки, що є абсолютно всі підстави стверджувати таке:

— ще задовго до прийняття християнства в Київській Україні-Русі існувало власне слов'янське першоукраїнське письмо, яке мало начерки голосних звуків, дуже схожих (чи подібних) на майбутні старослов'янські;

— Кирило і Мефодій широко використовували першоукраїнське письмо, його начерково-буквені позначки (насамперед його голосні) для створення абетки слов'янської (староболгарської, старослов'янської чи церковнослов'янської) мови;

— першоукраїнська писемність дохристиянського періоду мала велике поширення серед багатьох племен і регіонів земель Київської України-Русі, включаючи грецькі міста-колонії Причорномор'я і Приазов'я та ін;

— першоукраїнською мовою молилися наші пращури, співа-ли пісні, підтримували давні традиції і обряди;

— першоукраїнська мова стала знаряддям виховання під-ростаючого покоління, мовою навчання молодого покоління, мо-вою міжплемінних зв'язків і міждержавних відносин.

А що може бути сильнішим від виховання рідною мовою? Тому першоукраїнці ще до Різдва Христового і в перші століття нової ери виховували своїх дітей і підлітків справжніми патріо-тами України-Русі, звитязними лицарями духу, честі, працьови-тості та миролюбності. Писемність дала першоукраїнцям зв'я-зок зі світом, з країнами різних континентів; вона значно піднес-ла утвердження народу Київської України-Русі як сильного, роз-виненого, самобутнього і висококультурного.

Писемність першоукраїнців сприяла розвитку народнопое-тичної і музичної творчості. Археологічні дослідження підтвер-

¹ Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні в X — поч. XX ст. — К., 1991. — С. 71.

джують, що задовго до Різдва Христового українське населення користувалося гуслими, сопілками, сурнами, ріжками, бубнами та іншими інструментами, на яких добре грали, акомпануючи виконання пісенних творів і танцювальних мелодій.

Розвивалася і національна архітектура, що видно на прикладі того ж Києва, який, безсумнівно, мав відповідну систему забудови, причому не примітивної, як вважалось донедавна. Високою для тих часів була традиція житлового будівництва, як нині сказали б, для широких верств населення.

Директор Інституту археології АН України П.П. Толочко стверджує, що наші предки жили в досить впорядкованих для свого часу дерев'яних будинках. Частина їх була зрубової конструкції, інша — каркасно-стовпової. Деякі споруди були двоповерховими. Відкриття зрубів (особливо дещо раніше — на Подолі, коли деякі виступали із землі на вісім колод) буквально перевернуло уявлення про масову забудову столярного града, Київ був найупорядкованішим містом середньовічної Європи. Раніше вважалось, що такі споруди характерні тільки для північних міст України-Русі. Але тепер ми знаємо, що Київ, Новгород, Стара Лагода та інші міста мали багато спільного. Втім це й зрозуміло, адже в них жили представники єдиної народності — першоукраїнці.

“У кожному будинку була піч. У найбільших житлах її топили “по-чорному”: дим виходив у приміщення. У будинках, які належали середнім і заможним киянам, печі будували з димоходом. Спали городяни на просторих полах. Майно зберігалося у дерев'яних скринях. У багатих будинках вікна, вірніше круглі віконниці, були засклені. У тих, що бідніші, шибки заміняли ретельно вичинені бичачі міхури. У житлових приміщеннях зустрічаються ножі, ножиці, пінцети, цвяхи і навіть найпростіші хірургічні інструменти. При розкопках жител часто знаходимо досить складні замки особливої трубчатої конструкції, нерідко з секретом. Думаю, це винахід київських майстрів. В усякому разі, у багатьох країнах, де їх застосовували, такі замки називаються руськими...”¹

Досить високою була грамотність не тільки киян, а й усіх першоукраїнців, бо писемність, освіта, загальна культура і духовність сприяли еволюційному процесові виховання підрастаючого покоління. Такі грандіозні досягнення — соціальні, еко-

---

¹ Автографи стародавньої Русі // Червоний гірник. — 1991. — № 54. — 21 березня. — С. 4.

номічні та в інших сферах людської діяльності — об'єктивно впливали на розвиток школи, освіти і народно-педагогічних уявлень різних верств населення.

Надзвичайно високий рівень розвитку прикладних видів мистецтва першоукраїнців підносить народ на рівень досить розвинених у ті часи цивілізацій, а в галузі образотворчого мистецтва і скульптури набагато випереджає більшість з них.

“Місцеві майстри-різьбярї творили скульптури за віковічними народними традиціями, їхні статуї були “делані руками в дереві сокирою і ножем!” Свідчення літописців допомагають нам уявити самобутнє мистецтво предків: “Ідол Зухія золотой, а бог Іоав делан от дєреза і от сєребра покован”, а статуя “Перуна дєрєв'яна, а главу його сєребряну, а ус злат”.

Отже, скульптура того часу виконувалась у різних матеріалах і була поліхромною (різнокольоровою). “На превеликий жаль, жоден тогочасний твір, виконаний в такій своєрідній дерево-металевій техніці, до нас не дійшов”¹.

Тож неписьменний чи малограмотний народ не міг досягти таких вершин мистецтва, різних видів господарської діяльності, розвитку міжлюдських взаємин, розвитку народно-педагогічних уявлень про сімейне виховання дітей і підлітків та підготовки їх до випробування життям.

Виникає запитання: де ж поділися першоукраїнське (руське) письмо, високий рівень культури наших попередників?

Прийнявши християнство, кийвські князі нещадно знищували все, що було пов'язано з язичництвом. Спалювали ідолів, богів, книги, заборонялися відзначення свят, відправлення обрядів тощо. Особливих нападок зазнала першоукраїнська мова як носій духовної культури народу, всього укладу його життя.

Офіційною і державною мовою стає болгарська мова, яку народ “охрестив” старослов'янською. “Відразу були принесені до Києва церковні книги у тодішній болгарській мові, яку розуміли в Києві, і тим положено початок роздвоєнню між мовою книжною й народною”². Це призвело до того, що державні службовці, церковнослужителі та всі інші чиновні люди прийняли болгарську мову як мову держави і церкви, а українська на своїй землі стала гнаною мовою протонароддя. З цих пір в українців заро-

¹ Коцюбинський Ф. Старокиївська скульптура // Пам'ятки України. — 1980. — № 4. — С. 54.

² Дорошенко Д. Нарис історії України. — Т. 1. — К., 1992. — С. 46.

джується почуття неповноцінності щодо своєї мови, культури. Настав час великого геноциду, переслідування усього українського, що тривав з деякими перервами майже два тисячоліття. Проте ніщо не змусило українців (у своїй масі) зректися власне українського, і все це, думається, лише завдяки правильно поставленому навчанню і вихованню першоукраїнців рідною материнною мовою, з використанням оригінальної писемності.

Як тут не пригадати рядки вірша талановитої поетеси ХХ століття, виразника української культури, тяжкої долі непокірного і нескореного народу Ліни Костенко.

*Погасли кострища стоянок,
У землю пішли — племена.
Забрали в холодні кургани
Сокири, мечі й письмена.
Стьмяніли браслети і гребені,
Розпались намиста разки,
Що їх одягали древні
Смагляві юні жінки,
І келихи срібні, і чаші,
Що йшли по колу колись,
Покрилися порохом часу
І холодом тліну взялись...
Та, може, мені здалося —
А час не все переміг.
На чашах тепло збереглося
Тих вуст, що торкалися їх.
І в пута, тяжкі клинописні,
Закована з давніх-давен
В степу оживає пісня
Давно занімілих племен.*

Контрольні запитання і завдання

1. З'ясуйте головну роль писемності давніх цивілізацій у вихованні дітей, підлітків і молоді та формуванні шкільництва.
2. У чому, на вашу думку, полягає пізнавальне, виховне та історичне значення давніх українських обрядів? Мотивуйте свою відповідь.
3. Яке місце першоукраїнського літопису — Влесової книги у патріотичному вихованні попередніх поколінь і відтворенні історичної правди про виникнення української мови, національної школи, освіти і педагогіки?

Література для самостійного опрацювання

Космос Древньої України: Трипілля — Троянь: Мітологія, філософія, етногенез: VI тис. до н. е. — I тис. н. е. — К., 1992.

Мазур П.І. Не будемо цуратися наших пращурів — синів Дажбога // Рідна шк. — 1994. — № 5.

Федоренко Д. Спочатку був Дажбог: Про що розповідає першоукраїнський літопис Влесова книга. — Кривий Ріг: Бібліотека “Саксагані”, 1994.